

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК
УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ
СУСПІЛЬСТВА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX - ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті проаналізовано соціокультурні трансформації українського селянства в умовах модернізаційних процесів другої половини XIX - початку XX ст. Розглянуто вплив аграрних перетворень, промислового зростання, міграцій, освіти та просвітницьких інституцій на побут, культуру, соціальну структуру й національну ідентичність селян. Узагальнено, що селяни виступали не лише об'єктом реформ, а й активними агентами модернізації й національного відродження; їхні практики й інститути (кооперативи, читальні, церкви) стали містком між традицією і новим соціокультурним порядком.

Ключові слова: селянство, модернізація, аграрна реформа, освіта, кооперація, національна свідомість.

The article examines socio-cultural transformations of the Ukrainian peasantry during the modernization processes of the late nineteenth and early twentieth centuries. It analyzes the impact of agrarian reforms, industrial growth, migration, education and cultural institutions on peasants' everyday life, social structure and national identity. The study concludes that peasants were not only objects but also agents of modernization and national revival; institutions such as cooperatives, reading societies and churches served as bridges between tradition and modernity.

Key words: peasantry, modernization, agrarian reform, education, cooperation, national consciousness.

Постановка проблеми. Друга половина XIX - початок XX ст. - період, коли українські землі в межах Австро-Угорської та Російської імперій опинилися під сильним тиском модернізаційних процесів, скасування кріпацтва (1861 р.), аграрні та адміністративні реформи, розгортання промислового виробництва, інтенсифікація міграцій. Поряд із економічними трансформаціями відбувалися глибинні зміни в культурно-побутовому житті селян, поширення початкової освіти, формування громадянських інституцій, поширення нових інформаційних практик (преса, листування, брошури), зміни в репертуарі звичаїв, одязі, харчуванні. Водночас селянське середовище залишалося неоднорідним - від заможніших господарств до малоземельних селян, що створювало протилежні вектори: модернізацію й соціальне загострення.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми становища українського селянства висвітлювали у своїх працях М. Грушевський, Д. Багалій, а також сучасні історики - В.Верстюк, О. Реєнт, І. Гуржій, Ю.Присяжнюк, А.Блануца. У дослідженнях підкреслюється, що модернізація в Україні мала

суперечливий характер: з одного боку - зростання мобільності селян, розвиток освіти, поширення преси, культурних товариств; з іншого - бідність, малоземелля, соціальні конфлікти.

Мета статті – проаналізувати суперечливий характер соціокультурного розвитку українського селянства в умовах модернізації другої половини ХІХ-початку ХХ ст., визначити трансформацію їхнього побуту, культурних практик та освітніх можливостей.

Виклад основного матеріалу. Скасування кріпацтва 1861 р. стало переломним моментом для українського селянства. Хоча більшість селян залишалася малоземельною і залежною від поміщицьких економічних структур, нові умови створювали простір для соціальної мобільності й культурного розвитку [5, с. 112].

У другій половині ХІХ ст. активізувався процес виходу селян за межі традиційного господарського укладу: вони брали участь у ринкових відносинах, займалися сезонними міграціями та переселенням у нові регіони. Освіта відіграла ключову роль у модернізації села. Земські школи, недільні школи, а пізніше й діяльність товариства «Просвіта» створювали умови для поширення грамотності й національної культури серед селян [1, с. 115].

Дослідники підкреслюють, що здобуття освіти відкривало шлях дітям із простих родин до участі в науковому, літературному та політичному житті України [4, с. 98]. Показовими є приклади Івана Франка, Бориса Грінченка та Агатангела Кримського, які завдяки освіті вийшли з селянського середовища й стали провідними діячами українського національного руху [3, с. 54].

Соціокультурна модернізація охоплювала також сферу сімейних і гендерних відносин. Жінка в українській селянській родині другої половини ХІХ - початку ХХ ст. відігравала провідну роль не лише в господарському побуті, але й у збереженні культурних традицій та вихованні дітей. Гендерні дослідження доводять, що зміна ролі жінки у суспільстві пов'язана як з економічними перетвореннями, так і з новими освітніми можливостями [2, с. 14]. Водночас дослідження селянської сім'ї засвідчують її трансформацію, від великої патріархальної до малої нуклеарної сім'ї, яка більше відповідала умовам модерного суспільства [10, с. 88].

Суттєвою складовою модернізаційних процесів була кооперація та діяльність земств. Селяни дедалі активніше долучалися до кооперативного руху, який не лише полегшував економічну діяльність, а й сприяв поширенню нових соціальних практик і формував навички колективної організації [8, с. 60].

Сільське господарство набувало нових форм під впливом технічних нововведень і ринкових вимог, що особливо відчутно проявлялося у південних регіонах України [9, с. 84].

Важливим напрямом трансформації була духовна та культурна сфера. Селянство залишалося носієм традиційної культури, проте водночас поступово адаптувалося до нових форм культурного життя. Театральні гуртки, хори, аматорські вистави, просвітницькі читальні стали осередками, де поєднувалися народні традиції та модерні культурні практики [7, с. 5].

Саме в селі визрівали основи національної ідентичності, яка спиралася на мову, фольклор і звичаї [6, с. 57].

Висновки. Українське селянство в умовах модернізації другої половини ХІХ - початку ХХ ст. зазнало глибоких соціокультурних трансформацій. Скасування кріпацтва, розвиток аграрних технологій, поширення освіти та культурного руху призвели до формування нового типу селянської ідентичності [4, с. 302]. Цей період став часом поєднання традицій і новацій: селянство зберігало духовні та культурні цінності, водночас активно пристосовуючись до викликів індустріальної доби. Саме завдяки модернізації сільського середовища стало можливим формування української національної свідомості, що в подальшому відіграло ключову роль у політичних і соціальних процесах ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андросук, О.В., Баран, В.К., Блануца, А.В. та ін. Історія українського селянства. Нариси в 2-х томах. – Т.1. – К.: Наукова думка, 2006. – 632 с.
2. Кісь, О.Р. Жінка в українській селянській сім'ї другої половини ХІХ – початку ХХ століття: гендерні аспекти. – Львів, 2002. – 20 с.
3. Михайлюк, О.В. Вплив освіти новоевропейського типу на культуру селянства України (початок ХХ ст.) // Укр. селянин. – Черкаси, 2005. – № 9. – С. 51–54.
4. Михайлюк, О.В. Селянство України в перші десятиліття ХХ ст.: соціокультурні процеси. – Дніпропетровськ: Інновація, 1994. – 456 с.
5. Присяжнюк, Ю.П. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини ХІХ – початку ХХ ст. : монографія / Ю. П. Присяжнюк; Академія наук Української РСР. – Черкаси: Вертикаль, 2007. – 640 с.
6. Присяжнюк, Ю.П. Українське селянство ХІХ–ХХ ст.: еволюція, ментальність, традиціоналізм. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2002. – 120 с.
7. Ресент, О.П. Духовні та культурні підстави соборності України у ХІХ – на початку ХХ ст. // Україна соборна. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. – С. 3–8.
8. Сулига, І.Г. Земства і селянська кооперація в Правобережній Україні на початку ХХ століття // Укр. селянин. – Черкаси, 2002. – № 5. – С. 59–61.
9. Хрящевська, Л.М. Розвиток сільського господарства Півдня України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. – Миколаїв: МДУ, 2003. – С. 83–85.
10. Чмелик, Р.П. Мала українська селянська сім'я другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (структура і функції). – Львів: Ін-т народознавства НАНУ, 1999. – 144 с.

Науковий керівник кандидат історичних наук, доцент Бойков О.Ю.